

6. Потушняк Ф. Його твори читає весь світ// Закарпатська правда.- 1960.- 29 січ.
7. Ужгородська гімназія: Історія, матеріали, спогади.- Ужгород, 2001.
8. Франко І. Формальний і реальний націоналізм (кілька уваг про ІХ і Х випуск "Правди")// Франко І. Твори: у XX т.- Київ, 1955.- Т. XVI.
9. Хланта І.В. Тернистий шлях до храму: Літературні портрети письменників Закарпаття.- Ужгород, 1994.
10. Хустська гімназія: Матеріали науково-практичної конференції (Хуст, 27-28 червня, 1992 рік).- Ужгород, 1994.

ДОСЛІДЖЕННЯ ГРАМАТИКИ М.ЛУЧКАЯ У 20-30-х РОКАХ ХХ ст.: (за матеріалами закарпатської періодики)

ДЕРБАЛЬ О. (Ужгород)

У 1930 році минуло сто років із того часу, як в університетській бібліотеці м. Будина було надруковано першу на західноукраїнських землях граматику літературної мови – "Grammatica Slavo-ruthenu" Михайла Лучкая. Із усіх праць М.Лучкая саме ця принесла йому європейське визнання. Тому не випадково у сторіччя з її виходу на Закарпатті з'явилося ряд публікацій, присвячених цій граматиці. Зокрема, В.Гаджега у праці "Михайл Лучкай, життєпис и твори" (Науковий збірник товариства "Прогрес" (далі НЗП), 1929) приділяє незначну увагу "Граматиці славеноруській"; цінність його праці – у докладній біографії М.Лучкая [3]. Д.Д.Данилюк у 1999 р. здійснив факсимільне перевидання зазначеної праці В.Гаджеги, написавши також післямову до неї. У журналі "Карпатській Свѣтъ" за 1930 рік (ч. 5-6) було поміщено статтю В.Погорелова "Мих. Лучкай и его Grammatica Slavo-ruthena" [14]. У "Карпаторусском сборнике" (Ужгород, 1930) було опубліковано статтю Г.Ю.Геровського, в якій автор аналізує особливості української живорозмовної мови у граматиці М.Лучкая [4]. У НЗП за 1930-1931 роки була надрукована ґрунтовна праця В.Сімовича "Grammatica Slavo-ruthena М.Лучкая" [15]. У статтях Ф.Тішого "Lidové písně v Luččajově gramatice" (НЗП, 1931) [16] та П.А.Плетньова "Образцы карпаторусского языка в грамматике М.Лучкая" ("Карпаторусский сборник", Ужгород, 1930) [13] досліджуються тексти української розмовної мови в граматиці М.Лучкая.

Докладніше зупинимось на деяких із названих вище працях, присвячених "Граматиці славеноруській" М.Лучкая, а саме на розвідках В.Погорелова та В.Сімовича, оскільки вони написані в плані дискусії.

У невеликій статті Валерія Погорелова зазначено, що М.Лучкай – "человѣк, даровитый по природѣ и получивший къ тому же выдающееся по тому времени филологическое образование" [14, 1023]. Автор публікації стверджує, що "біографическія свѣдѣнія о Лучкаѣ ... очень скудны" [14, 1023], і подає коротку інформацію про життєвий шлях ученого. Це зумовлено тим, що біографію вченого докладно описав В.Гаджега у своїй об'ємній розвідці (обсягом 89 сторінок), яка з'явилася ще 1929 року (див. вище).

Високо оцінюючи "Grammatica Slavo-ruthenu", В.Погорелов зауважує: "Эта книга свидѣтельствуєть о настоящемъ лингвистическомъ талантѣ автора, создавшего первую сравнительную грамматику языковъ церковно-славянскаго и карпаторусскаго и при этомъ давшаго такое точное, внимательное описание своего родного говора" [14, 1024].

М.Лучкай написав "Grammatica Slavo-ruthenu" латинською мовою, пояснюючи свій вибір тим, що його праця призначена для вчених. Необхідно наголосити, що вибір М.Лучкаєм мови авторського тексту граматики не був випадковим. Ще у XVIII ст. та на початку XIX ст., у період появи граматики М.Лучкая, на Закарпатті саме латинська мова широко використовувалася у високих сферах – освіті, підручниках, науці, художній літературі, конфесійних творах тощо (буквар Е.Ольшавського, праця І.Базилевича "Короткий нарис фундації Федора Корятівича", наукові праці та вірші В.Довговича та ін.). Проте саме латинська мова, як слушно зауважує В.Погорелов, стала на заваді того, щоб із працею М.Лучкая ознайомилося ширше коло закарпатців, учених. Навіть авторитетні мовознавці станом на 30-ті роки ХХ ст. мали досить поверхові, часто

неправильні відомості про цю граматику. Автор статті зазначає, що, наприклад, визначний славіст В. Ягич знав про М. Лучкая лише те, що він був "составителем маленькой грамматики". Проф. І. Срезневський писав, що М. Лучкай у своїй граматиці "смѣшаль нарѣчія церковное и народное", зміняв одно другим". П. Шафарик теж висував подібну тезу, що "у Лучкая малорусское нарѣчіе недостаточно ясно отдѣлено отъ церковнаго" [14, 1025].

В. Погорелов не погоджується з подібними думками, заперечує їх: "... Каждый, кто внимательно просмотрит его Граматику, убѣдится, какъ заботливо, внимательно разграничиваетъ онъ формы и обороты карпаторусские отъ церковно-славянскихъ" [14, 1025].

У своїй статті В. Погорелов полемізує також із тими мовознавцями, які стверджували, що грамика М. Лучкая – це грамика "карпаторуської" мови, тобто української. Так, зокрема, В. Бирчак у першому виданні монографії "Литературнѣ стремлѣнія Подкарпатскоѣ Руси" (Ужгород, 1921) повідомляв: "Лучкай задумав ... дати грамику мови, що називається "карпаторуська" [14, 1025]. Думку В. Бирчака, що грамика Лучкая – це грамика "карпаторуської мови", повторює Ю. Ревай у статті "Руськѣ грамики и словарь на Подкарпато" ("Учитель", грудень-січень 1929р., с. 4-7) [14, 1026]. Не погоджуючись із подібним твердженням, В. Погорелов наводить міркування із грамики М. Лучкая: "Только у одного еще діалекта нѣтъ грамики, а может быть, и порчи, – именно у Карпато-рускаго... Для этаго языка не считалось необходимымъ создавать особой грамики, такъ какъ онъ, отличаясь отъ всѣхъ прочихъ діалектовъ, очень близокъ къ языку старославянскому и потому вполне могъ пользоваться старославянскими формами, а на меньшія его отличія не обращалось по справедливости и вниманія. Вслѣдствие сего, какъ раньше, такъ и теперь, нѣтъ нужды въ особой грамики карпаторускаго языка" [14, 1026].

В. Погорелов робить висновок, що "сама Грамика осталась для Бирчака и Ревая книгой за семью печатями. Быть может, этого и не было бы, будь она писана не по латыни" [14, 1026-1027].

З погляду дослідника, написанням своєї праці М. Лучкай хотів досягнути дві мети: по-перше, подати закарпатцям посібник для засвоєння норм церковнослов'янської мови як мови, яка, на його думку, повинна бути літературною для всіх слов'ян і до якої найбільш близькими є закарпатські говори; по-друге, ввести в європейську науку інформацію про маловідомий на той час "карпаторуський" народ, тобто закарпатських українців, та їх мову [14, 1024].

М. Лучкай вважав латинську мову мовою світової культури і в передмові до своєї грамики із сумом говорить про те, що латинська мова поступово

витісняється новими літературними мовами: французькою, німецькою, італійською. З тривогою пише М. Лучкай і про становище церковнослов'янської мови: "Потомки (древнихъ Славянъ), пренебрегая своей матерью – языком церковнославянскимъ, стремятся ввести въ литературное употребление мѣстныя нарѣчія, чуть не говоры" [14, 1024-1025].

Щодо поглядів М. Лучкая про особливу роль латинської та церковнослов'янської мов, то В. Погорелов зазначає, що це була данина часу. За 100 років після виходу грамики М. Лучкая оцінка літературної мови в країнах, у т. ч. і на Закарпатті, змінилася. Станом на 20-30-і роки ХХ ст. вже була усталена думка, що кожна літературна мова повинна базуватися на живій народній мові і при цьому має відбуватися постійна взаємодія літературної мови з живорозмовною. "Поэтому ни языки мертвые, какъ латинскій или древне-церковно-славянскій, ни языки, искусственно созданные, ... не могут быть дѣйствительно литературными языками", – підводить підсумок В. Погорелов [14, 1025].

В. Погорелов погоджується із думкою М. Лучкая про деяку подібність церковнослов'янської і т. зв. "карпаторуської" мови. Це зумовлено тим, що "церковно-славянскій языкъ времени Лучкая далеко не былъ уже языком древне-болгарскимъ, онъ настолько обрусѣлъ въ своихъ звукахъ и формахъ, что скорее могъ бы быть названъ славяно-русскимъ" [14, 1027].

В. Погорелов пильнішу увагу звернув на передмову до грамики М. Лучкая, зокрема на погляди вченого щодо того, яка літературна мова повинна використовуватися у слов'ян, зокрема і в українців Закарпаття, щодо відношення літературної мови до народних говорів. Позиція М. Лучкая у цьому питанні включала такі міркування: а) у кожній країні, в якій існує поділ мови на діалекти, лише один із діалектів є основним; б) нема жодної літературної мови, яка б дорівнювала "простонародній"; в) одні лише слов'яни прагнуть уподібнити свою літературну мову до живорозмовної народної, тобто діалектів [14, 1027].

В. Погорелов наголосив, що М. Лучкай уже 100 років тому передбачав одну з тенденцій у культурному розвитку слов'ян – їхнє прагнення піднести до літературного рівня говірку мало не кожного села. Так само передбачав він і наслідки подібного мовного сепаратизму: багато слов'янських діалектів зникнуть, оскільки будуть поглинені чужими мовами.

М. Лучкай кількаразово підкреслив, що, зазначаючи особливості "карпаторуської" мови, він не ставив собі за мету підняти її до літературного рівня, а лише показував подібність цієї мови до церковнослов'янської [14, 1028].

В. Погорелов торкнувся також питання про джерела грамики М. Лучкая. Він зазначив, що із

посилань М.Лучкая, а також із змісту самої граматики видно, що на працю закарпатського граматаста мали вплив "Грамматика славенскія правильное синтагма" українського граматаста М.Смотрицького (1618) та "Руководство къ славенстѣй граматіцѣ исправленнѣй во употребленіе славено-сербскихъ народныхъ училищ" закарпатського ученого А.Мрозовича* (1794), а також велика наукова праця основоположника славістики, чеського вченого Й.Добровського "Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris" (1822). Розвідка останнього становила собою дослідження церковнослов'янської мови за її давніми пам'ятками. Основним учителем М.Лучкая, як зазначив сам учений, був Й.Добровський. Цей факт та поверхове ознайомлення з граматику М.Лучкая може справити, як зазначає В.Погорелов, неправильне уявлення про те, ніби граматика закарпатського вченого є лише переробленим та скороченим варіантом праці Й.Добровського. На думку автора статті, це не так. М.Лучкай дійсно широко використовує книгу Й.Добровського, але деяких її розділів він взагалі не торкається, з інших почерпує дуже мало; окремі частини він значно переробляє (зокрема, вчення про дієслово); деякі параграфи відносить у кінець книги як другорядні (про наголос, двоїну). Місцями М.Лучкай подає власні міркування, виправлення, доповнення (зокрема, спрощення азбуки із 42 до 29 літер, форми множини слова *синь* без вставки - *ов* - та ін.) [14, 1029-1030].

В.Погорелов підсумовує, що "Лучкай очень умѣло воспользовался всѣмъ имѣвшимся въ его распоряженіи матеріаломъ, чтобы выработать удобное и надежное грамматическое руководство того литературнаго языка, который, по его мнѣнію, долженъ быть бытъ общимъ для всѣхъ славянъ" [14, 1030].

М.Лучкай вніс деякі зміни в церковнослов'янську граматику для зближення її з російською, зокрема, спростив правопис, вилучив форми двоїни і т.д. [14, 1030].

Виконуючи друге завдання (подання відомостей про закарпатський діалект), М.Лучкай був цілком самостійним. Він сам наголосив на цьому: "Въ изложеніи карпаторусскихъ особенностей мной руководило только собственное чутье и знаніе языка" [14, 1031]. Це означає, пише В.Погорелов, що М.Лучкай використовує головним чином свій рідний говір – говір села Великі Лучки, що тепер входить до Мукачівського району Закарпатської області. До появи граматики М.Лучкая не було праць, у яких би описувався живий народний говір Закарпаття, і після граматики М.Лучкая не скоро з'явилися подібні роботи. "Можно смѣло сказать, что онъ является первымъ русскимъ диалектологомъ", – стверджує В.Погорелов [14, 1031].

Сьогодні вже є підстави не погодитися з цією думкою В.Погорелова, оскільки після появи праць І.Панькевича, Й.О.Дзєндзелівського про А.Коцака стало відомо, що ще в другій половині XVIII ст. на Закарпатті з'явилася рукописна граматика церковнослов'янської мови А.Коцака, у якій представлені елементи живорозмовної мови Закарпаття [12; 7].

Однак цінність граматики М.Лучкая полягає у тому, що учений подав явища закарпатських говірок української мови у зіставленні з фактами церковнослов'янської мови.

Таким чином, узагальнює В.Погорелов, М.Лучкай у своїй праці ще на початку XIX ст. передбачав розвиток слов'янського мовознавства у двох основних напрямках: 1) унормування літературної мови та врегулювання питання про відношення літературної мови до живорозмовної народної мови, тобто вироблення та вивчення літературної мови; 2) вивчення та опис окремих говірок, тобто діалектологічні дослідження [14, 1031].

В.Погорелов погоджується з думкою М.Лучкая про те, що літературна мова українців, у т.ч. закарпатських українців, повинна мати церковнослов'янську основу, але додає, що при цьому літературна мова повинна збагачуватися і живорозмовними елементами: "Что касается мысли Лучкая о признаніи языка церковно-славянскаго литературнымъ языкомъ, то мы въ сущности принимаемъ ее и теперь, но въ томъ смыслѣ, что нашъ литературный языкъ не долженъ порывать связи съ той церковно-славянскою основой, изъ которой онъ выросъ, только мы добавляемъ къ этому, что онъ долженъ полной мѣрой черпать изъ богатой сокровищницы народнои рѣчи во всѣхъ ся отгѣнкахъ и различіяхъ" [14, 1031-1032].

У кінці статті В.Погорелов сформулював власну позицію стосовно того, якою літературною мовою повинні користуватися як східні слов'яни, так і представники всієї Славії. Такою всеслов'янською мовою має бути російська мова. В.Погорелов пише: "Мы признаемъ совершенно правильнымъ его мнѣніе о томъ, что у всѣхъ русскихъ, къ какому бы русскому языку, нарѣчию или говору они ни принадлежали, долженъ бытъ одинъ общій языкъ литературы и науки. Даже больше того: мы повторяемъ, вслѣдъ за Лучкаемъ, что этотъ языкъ долженъ бытъ не только всерусскимъ, но и всесловянскимъ (междуславянскимъ)... А такимъ языкомъ только и можетъ бытъ языкъ Пушкина и Гоголя, Толстого и Достоевскаго, Духновича и Сильвая, Поповича и Карабелеша" [14, 1031-1032]. Цю позицію В.Погорелов помилково приписав і М.Лучкаєві (див. про це нижче).

VII-VIII річник "Наукового збірника товариства "Просвіта" має підзаголовок "В столѣтя виходу

* У В.Сімовича – А.Мрозович; в «Енциклопедії українознавства» (Львів, 1999) – А.Мрозович [8].

Лучкаєвої *Grammatica Slavo-ruthena*". Тут вміщено працю проф. Василя Сімовича "Grammatica Slavo-ruthena М.Лучкая", виголошену на зборах "Українського історично-філологічного товариства" у Празі 17 червня 1930 року. У НЗП надруковано тільки першу частину промови – "Прикмети славяноруської мови у граматиці Slavo-rutheni".

Повну назву праці, написаної М.Лучкаєм, В.Сімович переклав як "Грамматика мови славяноруської, або старослов'янської, й говірки малоруської, ще тепер немовби живої в карпатських горах" [15, 217]. Називаючи автора праці, В.Сімович подав відомості про нього: "парох та архідиякон ужгородський і дійсний капелян найяснішого князя й воеводи з Люкни" в Італії Михайло Лучкай [15, 217].

В.Сімович підкреслює, що книга М.Лучкая відіграла важливу роль в історії українського мовознавства на західноукраїнських землях, тому в сторіччя появи граматики необхідно приділити їй належну увагу. Актуальність дослідження зумовлювалася і тим, що на той час, станом на 30-і роки ХХ ст., був відсутній повний аналіз граматики М.Лучкая.

Праця В.Сімовича складається зі вступу, 5 розділів та висновків.

В об'ємному вступі зазначені причини появи граматики М.Лучкая, розкрито позицію вченого щодо самостійності української мови, стосовно літературної мови в українців і слов'ян та ін.

На думку В.Сімовича, поштовхом до написання граматики були кілька причин: а) вивчаючи у Відні теологію, М.Лучкай цікавився й лінгвістичними питаннями. Він входив у гурток, що об'єднував патріотів та слов'янофілів; б) спілкування з І.Фогарашем-Бережанином, його приятелем, відомим закарпатським філологом [15, 217-218].

У вступі, як уже зазначено, В.Сімович розкриває також мовні погляди М.Лучкая. Мовна позиція М.Лучкая включала такі міркування: а) українську мову вчений вважає самостійною слов'янською мовою, відмінною від російської, польської та чеської; б) праматір'ю всіх слов'янських мов він називає старослов'янську (у його розумінні – церковнослов'янську); в) всі слов'янські мови з часом відійшли від своєї "матері"; розвиваючись у народному дусі, вони "попсувалися"; г) винятком є "карпаторуська мова", яка, не маючи своєї граматики, збереглася і дуже подібна до старослов'янської [15, 229].

"Отже, мова біблії, мова церкви на Підкарпатті, церковнославянська мова, правдивіше – славяноруська мова, витворена на українських землях і скодифікована Смотрицьким (із поправками Добровського), – це, на погляд М.Лучкая, мова письменна української освіченої верстви (тобто літературна – О.Д.), й її граматику пише Лучкай", – стверджує В.Сімович [15, 230].

В.Сімович подав короткий опис граматики: вона складається з 153 сторінок і 70 параграфів.

Починається підручник з передмови, далі йде граматичний матеріал: фонетика, словотвір, морфологія, синтаксис. Як додаток до основного тексту граматики на сторінках 154-176 вміщені українські фольклорні твори з території Закарпаття, деякі з них є переробками автора. У кінці книги міститься епілог.

Термінологія в граматиці латинська, здебільшого запозичена від Й.Добровського.

У I розділі статті В.Сімовича простежуються спільні риси граматики М.Лучкая з розвідкою Й.Добровського, відзначається, у чому виявляється вплив праці Й.Добровського "Institutiones" на граматику М.Лучкая. Вчений передусім відзначає, що цей вплив помітили всі дослідники. Це цілком зрозуміло, адже М.Лучкай у своїй граматиці неодноразово посилається на працю чеського слависта. Проте далі цього загального твердження ніхто з дослідників не пішов; ніхто докладно не прослідкував, де і в якій мірі виявляється вплив Й.Добровського на "Grammaticu Slavo-ruthenu". Зіставивши сторінка за сторінкою обидві праці, В.Сімович робить висновок, що вплив праці Й.Добровського на граматику М.Лучкая був досить значним. М.Лучкай, як підкреслив В.Сімович, черпав з "Institutiones" цілі розділи, скорочуючи та доповнюючи їх; він повторював навіть помилки свого наставника. В.Сімович стверджує, що "Grammatica Slavo-ruthena" – це по суті "витяг із "Institutiones" [15, 256].

У II розділі В.Сімович опрацював відмінні риси граматики М.Лучкая та праці Й.Добровського. Як і в попередньому випадку, докладно зіставивши обидві праці, В.Сімович виявив, у чому грамматика М.Лучкая різнилася від праці Й.Добровського. Таких різниць виявлено багато як у теорії (особливо при розгляді дієслів), так і в ілюстративному матеріалі.

У наступних розділах В.Сімович розмірковує над причинами постання різниці між працями М.Лучкая та Й.Добровського. Зокрема, у III розділі автор звертає увагу на те, що М.Лучкай дотримувався традиційних поглядів на українську літературну мову, тобто часто ототожнював її з церковнослов'янською. Внаслідок цього в граматиці часто сплутуються церковнослов'янські та українські мовні явища: замість церковнослов'янських подано українські риси, наприклад: 1) замість церковнослов'янських форм з початковим *je* М.Лучкай подає українські форми з *o*: *олень, олено*; 2) замість церковнослов'янських форм з *ш* (<*tj) подає українські з *ч*: *плече* (у Й.Добровського – *плещи*), *мачеха* (Й.Добровський: *машчеха*), *оноуча* (церковнослов'янське *онуца*) і т.д. [15, 283].

Часто трапляється, що, пояснюючи якийсь закон церковнослов'янської мови, М.Лучкай до ілюстрацій уводить й українські слова, вважаючи їх за церковнослов'янські. Наприклад, розглядаючи здрібнілі слова на *-ка, -ко*, такі як *ручка*, наводить українські

приклади: *дѣвка, курка, деревенько, винко, колѣнко*. До згрубілого церковнослов'янського *женище* додає українські *хлопчище, волище, коровище* і т.д. [15, 289].

Найбільше українських ілюстрацій у розділі про синтаксис. В.Сімович наголошує, що там граматист наводить народні прислів'я та приказки, подає і власні приклади, підтягнуті під церковнослов'янську мову, в яких помітні українські звуки, форми, синтаксичні явища, слова та вислови. Наприклад: а) *єдин кол и жердь не вробѣт заграду* (чергування у - в); б) *ногами ходим, руками робим* (церковнослов'янські форми – *ногама, рукама*); в) *мнози просѣт води, чтобы вина получили* (тут церковну дієприкметникову конструкцію *хотѣще вина* замінено реченням, як в українській мові); г) *старость не радость; приймай гостѣ по виду и гости его по бесѣдѣ* (українська народна творчість) [15, 289-290].

Має місце у М.Лучкая і накладання законів української мови на церковнослов'янську. Наприклад, учений наводить такі форми вираження прямого додатка, як знахідний відмінок однини та родовий відмінок однини іменника (церковнослов'янська мова допускала лише знахідний відмінок): *наклади огна; подпали, незагаси огонь* [15, 285].

“Як бачимо, елементів української народної мови аж надто у граматиці Slavoruthen-i, й вони, ясно, ще більше віддаляють Лучкаїв твір від Institutiones Добровського”, – підсумовує В.Сімович [15, 290].

У IV розділі автор зазначає, що “Grammatica Slavo-ruthena” та “Institutiones” мають ряд відмінностей ще й тому, що М.Лучкай нерідко сам пробує пояснювати різні явища церковнослов'янської мови, додає до прикладів Й.Добровського і свої власні. “Усе це, однак, частіш указує на брак відповідного граматичного підготовання, на недостачу філологічного чуття, доводить, що Лучкай не все як слід розумів думки свого вчителя, механічно або поверхово їх іскоплював, аніж що його виклад – самостійний, оригінальний”, – стверджує В.Сімович [291]. Наприклад, у слові *родина*, за М.Лучкаєм, [a] > [o], аналогічно до слів *робота, локоть*, наведених Й.Добровським [15, 291].

Церковнослов'янський прислівник *бохма*, взятий із праці Й.Добровського, який має значення “цілком, геть чисто”, М.Лучкай споріднює з українським прислівником *більше* (*бохма = бохме, vel боhme бже*) [15, 292].

Ряд неточностей у М.Лучкая зумовлено неухважністю автора. Цим можна пояснити той факт, що лексеми *нашь, наша* у граматиці – це прикметники, оскільки граматист розглядає їх у розділі прикметників [15, 297].

Подєкуди ілюстрації у М.Лучкая є недоречними. Наприклад: а) говорячи про давальний відмінок

іменників при дієсловах, він подає ілюстрацію, де іменник стоїть у знахідному відмінку: *кому дань, кому честь*; б) говориться про форму однини присудка, якщо підметом виступає збірний іменник, а приклади наведено такі: *много бесѣды, мало что случати; много людей, мало человекѣ* [15, 297].

В.Сімович у підсумку наголошує на тому, що хоча неточності та плутанина у граматиці М.Лучкая мають місце, проте їх не так багато, щоб вони знецінили всю працю.

У V розділі статті йдеться про впливи російських граматик на працю М.Лучкая. Ці впливи зумовили ряд різниць між граматику М.Лучкая та “Institutiones” Й.Добровського. М.Лучкай вважав українську мову окремою, відмінною від російської. З огляду на це при найменшій нагоді він вказував на різниці між цими двома мовами у своїй граматиці. В.Сімович зробив висновок: те, чого М.Лучкай не знайшов у “Institutiones” Й.Добровського, він почерпнув із російських граматик. Зокрема, помітний вплив на працю М.Лучкая мала російська граMATика Таппе, з якої було запозичено думку про непотрібність *ѣ*, правописну таблицю (у ній вказано, які голосні потрібно вживати після шиплячих та задньопіднебінних) та ін. При написанні свого підручника М.Лучкай, на думку В.Сімовича, очевидно, використав також і граматику російської мови Пухмаєра та російську академічну граматику.

З погляду В.Сімовича, крім російських граматик, на М.Лучкая мали вплив праці вчених М.Смотрицького та А.Мрозовича. Вплив М.Смотрицького був посереднім (через “Institutiones” Й.Добровського, який широко використав граматику М.Смотрицького).

Як підкреслив В.Сімович, в одному М.Лучкай цілком оригінальний і не мав учителів та попередників – у використанні української мови для порівняння з церковнослов'янською. Стосовно цього висновку можемо зауважити, що В.Сімович, як і В.Погорєлов, не врахували того факту, що вперше це мало місце у Славеноруській граматиці А.Коцака, оскільки не мали бази даних через недослідженість граматики А.Коцака на той час.

У кінці статті автор повідомляє про написання другої частини своєї праці під заголовком “Українська мова в Лучкаєвій Grammatic-i Slavoruthen-i”, яка мала вийти німецькою мовою у збірнику Празького університету, однак так і не була опублікована.

Значення граматики М.Лучкая, за В.Сімовичем, полягає у тому, що:

– це був перший на Закарпатті підручник церковнослов'янської мови для вищих шкіл, духовенства, у той час дуже потрібний;

– ця праця популяризувала розвідку “Institutiones” Й.Добровського;

– граMATика містила значний прошарок

юстрацію, де
у: кому дань,
однини при-
ний іменник,
ды, мало что
[15, 297].

на тому, що
щі М.Лучкая
об вони зне-

и російських
ви зумовили
я та "Institu-
жвав україн-
йської. З ог-
вказував на
й граматиці.

М.Лучкай не
кого, він по-
а, помітний
са граматика
про непот-
вказано, які
х та задньо-
підручника
идно, вико-
и Пухмаєра

ьких грама-
их М.Смот-
отрицького
Й.Добров-
ку М.Смот-

М.Лучкай
га поперед-
ви для по-
овно цього
мович, як і
що вперше
ї А.Коцака,
лідженість

написання
м "Україн-
oguthen-i",
ику Празь-
ублікована.
Сімовичем,

учник цер-
т, духовен-

дку "Insti-
прошарок

українських форм, зокрема форм з української на-
родної мови, у т. ч. і закарпатських говорів;

– праця М.Лучкая стала взірцем для галицьких
граматик;

– тут подана спроба транскрипції латинською
мовою.

Основне ж значення праці М.Лучкая, з погляду
В.Сімовича, полягає в тому, що "це ж була перша
друкована в XIX ст. граматика на землях західньо-
українських, що вона перша дала хоч і невичерп-
ний, а проте дала досить докладний і вірний опис
українського говору Підкарпаття (тобто Закарпаття –
О.Д.) на тлі славяноруської мови" [15, 305].

Ця оцінка граматики М.Лучкая співзвучна в ос-
новних рисах із сучасними характеристиками. З по-
гляду В.В.Німчука, "Граматики слов'яно-українська"
(*Grammatika Slavo-Ruthena*) – це зіставно-порівняль-
ний опис фонетичної (орфографічної) та морфоло-
гічної і частково синтаксичної систем церковно-
слов'янської мови української редакції з народною
українською в її закарпатських говірках (записи
зразків її додано до праці) [11, 297].

В.Сімович висловив також дискусійні міркуван-
ня щодо розглянутої вище публікації В.Погорелова
у формі примітки до своєї статті. Він відзначає, що
В.Погорелов підійшов до оцінки граматики М.Луч-
кая упереджено, вибравши з неї лише те, що імпону-
вало його власній позиції. Характеристику грама-
тики М.Лучкая, подану В.Погореловим, В.Сімович
вважає поверховою, занадто хвалебною.

В.Сімович піддав справедливій критиці спробу
В.Погорелова приписати М.Лучкаю думку про те,
що російська мова повинна стати єдиною літератур-
ною мовою як для східних слов'ян (росіян, біло-
русів, українців), так і для всіх інших слов'ян, тобто
стати міжслов'янською. Насправді ж це, як ствер-
джує В.Сімович, погляд самого В.Погорелова як
прихильника поширення російської мови у ролі
міжслов'янської. "Не міркую, що це справжня нау-
кова метода, щоб погляди й категорії думання лю-
дей із XX ст. приписувати людям із тридцятих років
XIX в. і вплітати сюди Пушкіна, Гоголя, ну і... Ка-
рабелеша", – наголосив В.Сімович [15, 304].

В.Сімович вказав також на деякі інші неточності
в праці В.Погорелова. На підставі аналізу граматики
М.Лучкая він прийшов до висновку, що вчений ко-
ристувався другим виданням граматики А.Мрзо-
вича за 1811 рік, а не першим, віденським 1794
року, як це пише В.Погорелов [15, 304-305].

Публікації НЗП про граматику М.Лучкая широко
використали пізніші дослідники. Так, В.Бирчак,
подаючи у другому виданні своєї книги "Літературні
стремління Підкарпатської Русі" (1937 р.) матеріал
про М.Лучкая, зазначив: "Найосновніша праця про
граматику М.Лучкая – це: Василь Сімович. *Gram-
matica Slavo-ruthena* М.Лучкая" [1, 82]. При описі

граматики В.Бирчак використовує цитату з цієї роз-
відки, а саме припущення В.Сімовича про те, що
М.Лучкай мав на меті "своєю граматикою допов-
нити твір великого свого вчителя" Й.Добровського
ілюстраціями з живорозмовної української мови
тогочасної Підкарпатської Русі, оскільки Й.Доб-
ровський порівнював церковнослов'янську мову з
живими слов'янськими мовами, але української
мови при цьому не використовував [1, 82]. Про
статтю В.Погорелова у цій монографії не згадано.

Ф.Тіхий також вважає публікацію В.Сімовича,
присвячену дослідженню граматики М.Лучкая,
серйозною працею [17, 49].

Проф. П.М.Лизанець до 200-річчя з дня народ-
ження М.Лучкая у 1989 році підготував ювілейне
видання праці. Сюди ввійшли: а) фототипне видання
граматики 1830 року латинською мовою; б) укра-
їнський переклад цієї праці, здійснений Ю.М.Саком
та П.М.Лизанцем, зі словничком діалектних слів;
в) монографічне дослідження П.М.Лизанця про гра-
матику. Тут учений подав біографічні відомості про
М.Лучкая та зміст самої граматики. При розгляді
літератури із зазначеної теми П.М.Лизанець називає
і статті В.Погорелова та В.Сімовича. Публікацію
В.Погорелова вчений вважає досить поверховою,
тому не зупиняється на ній. В.Сімович, з погляду
П.М.Лизанця, відзначається об'єктивним підходом
до граматики М.Лучкая [10, 13-14], тому вчений
приєднався до позиції В.Сімовича [10, 13].

Відзначимо, що фотомеханічне перевидання
граматики М.Лучкая у 1979 р. в Мюнхені здійснив
Олекса Горбач [5, 192-202; 9, 108; 6, 99].

М.Білоус та З.Терлак у праці "Василь Сімович
(1880-1944): Життєписно-бібліографічний нарис"
окреслили мовні погляди М.Лучкая, відзначені
М.Сімовичем у розвідці "*Grammatika Slavo-ruthena*
М.Лучкая". Вчені зауважують: "Виходячи з хибної
методологічної засади, М.Лучкай вважав старо-
слов'янську мову єдиною літературною мовою всіх
слов'ян, а отже, й писемною мовою української
освіченої верстви. Саме граматику церковносло-
в'янської мови він і писав. Розмовна ж мова була
для нього лише незначним відхиленням від матір-
ної; але для того, щоб пізнати, наскільки ця мова
відійшла від своєї матері, М.Лучкай і подав пара-
лельно зі старослов'янськими факти живої розмов-
ної мови закарпатських українців" [2, 83].

Як бачимо, у публікаціях 20-30-х років XX ст.,
які присвячені граматиці М.Лучкая і були надру-
ковані в закарпатській періодиці, висловлені неодно-
значні оцінки граматики М.Лучкая, подекуди діамет-
рально протилежні; прозвучали неоднакові відповіді
на питання про те, якою літературною мовою повинні
користуватися українці, у т. ч. й українці Закарпаття.
Порушення закарпатською періодикою 20-30-их
років XX ст. питань з історії, у цьому випадку

з історії українського мовознавства, мало не тільки науково-пізнавальне значення у галузі української лінгвістики. Обговорення цих питань було актуальним і для суспільно-мовного розвитку краю у міжвоєнний період. Якщо на сторінках "Карпатского Свѣта" В.Погорелов, залучивши для аргументації власної позиції історичний фактор – граматику М.Лучкая 1830 року, заперечував самостійність українського народу та його мови і відстоював думку про необхідність поширення російської мови у ролі

літературної принаймні серед східних слов'ян (росіян, українців, білорусів), у т. ч. і серед українців Закарпаття, то "Науковий збірник товариства "Прогрес", публікуючи розвідку В.Сімовича про граматику В.Лучкая, подавав переконливі докази того, що українці, у т. ч. і закарпатські українці (русини), будучи самостійним народом, повинні використовувати для літературних потреб власну – українську мову, що займає у колі слов'янських мов таке ж самостійне місце, як і інші мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бирчак В. Літературні стремління Підкарпатської Русі.- Ужгород, 1937. (Перевидання: Ужгород: Карпати, 1993).- 200 с.
2. Білоус М., Терлак З. Василь Сімович (1880-1944): Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 1995.- 179 с.
3. Гаджега В. Михайл Лучкай, житєпис и творы// НЗП.- Ужгород, 1929.- Р.VI.- С. 1-128. (Перевидання: Ужгород, 1999).
4. Геровський Г.Ю. Русский язык в церковнославянорусской грамматике Михайла Попа Лучкая// Карпаторусский сборник.- Ужгород, 1930.- С. 259-318.
5. Горбач О. Лучкаева "Grammatica Slavo-Ruthena"// M.Luts kay. Grammatica Slavo-Ruthena seu Vetero-Slavicae, et actu in montibus Carpathicis Parvo-Russicae, seu dialecti vigentis linguae. Budaе, 1830. – Herausgegeben von O.Horbatsch.- München, 1979.- S. 192-202.
6. Дзензелівський Й.О. Горбач Олекса // Українська мова: енциклопедія.- К.: Вид-во "Укр. енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 2000.- С. 99.
7. Дзензелівський Й.О., Ганудель З.Т. Граматика Арсенія Коцака// Науковий збірник Музею української культури у Свиднику.- Пряшів, 1990.- Т.15 (ч.2).- С.5-332.
8. Енциклопедія українознавства: У 10 т.- Львів, 1996.- Т. 5.- С. 1656.
9. Закревська Я. Олекса Горбач: Життєписно-бібліографічний нарис.- Львів, 1995.- С. 108.
10. Лучкай М. Граматика слов'яно-руська. Упорядкування, передмова, примітки та словник діалектних слів П.М.Лизанця. Переклад з латинської П.М.Лизанця та Ю.М.Сака.- К.: Наукова думка, 1989.
11. Німчук В.В. Лучкай Михайло Михайлович// Українська мова: енциклопедія.- К.: Вид-во "Укр. енциклопедія" ім. М.Бажана, 2002.- С. 297.
12. Панькевич І. Славеноруська граматика Арсенія Коцака другої половини XVIII вѣка// НЗП.- Ужгород, 1927.- Р. V.- С. 232-259.
13. Плетньов П.А. Образцы карпаторусского языка в грамматике М.Лучкая// Карпаторусский сборник.- Ужгород, 1930.- С. 312-328.
14. Погорелов В. Мих. Лучкай и его Grammatika Slavo-Ruthena// КС.- 1930.- Ч. 5-6.
15. Сімович В. Grammatika Slavo-Ruthena М.Лучкая// НЗП.- Ужгород, 1930-1931.- Р.- С.217-306.
16. Тіхий Ф. Lidové písně v Luč kajově gramatike// НЗП.- Ужгород, 1931.- Р.VII-VIII.- С. 307-314.
17. Тіхий Ф. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі/ Пер. з чес. Л.Белея, М.Сюська.- Ужгород, 1996.- 225 с.

Ю.ВЕНЕЛІН І УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

БУШИН М.І., ТОВСТОПЯТ Л.М. (Черкаси)

Наукова спадщина Ю.Венеліна на сьогодні вивчена достатньо як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії. Однак автори основну увагу звертали на його внесок в розвиток славистики в Росії¹ і в національно-культурне відродження болгарського народу². Поза їх увагою залишався такий аспект наукової діяльності вченого як історія України і він почав вивчатися тільки в останні роки³.

Свої погляди на дану тему Ю.Венелін виклав у трьох статтях, що вийшли окремою збіркою у Москві в 1848 р⁴. Особливо виразно це зроблено у статті «О споре между южанами и северянами не счет их россизма». Хоч всіх східних слов'ян він об'єднував під спільним етнонімом «русскій народ», але вбачав відмінності між «южанами» і «северянами». Зокрема, відстоює етнонім «Русь» як власне